

ПРАВОВА ОСНОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

THE LEGAL BASIS FOR ENSURING THE NATIONAL SECURITY OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF MARTIAL LAW

Дубинський І.Ю., к.ю.н.,

доцент кафедри морського та господарського права

Національний університет кораблебудування імені адмірала Макарова

Маркін С.І., к.ю.н., доцент, адвокат

Стаття присвячена дослідженню правових основ забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану. Підкреслено, що будь-яка сфера життєдіяльності суспільства оцінюється, насамперед, з позиції значимості для держави. Такі категорії як: «стійкість», «територіальна цілісність», «суверенітет», «незалежність», «недоторканність кордонів», «обороздатність», – є не просто словами, а тими показниками, що визначають життєдіяльність держави. Вказано, що у науковій літературі досить часто ці категорії об'єднують одним терміном, а саме, національною безпекою. Констатовано, що гострота цієї проблематики для України не завершується вже понад десятиліття, відколи країна-агресор російська федерація розпочала захоплення територій нашої держави, а з повномасштабним вторгненням, – лише підсилила її. Попри те, що держава створила і продовжує працювати над системою забезпечення національної безпеки, зокрема створено відповідне правове підґрунтя цієї діяльності, що є надзвичайно важливим в умовах воєнного стану.

Проаналізовано ключові нормативно-правові акти, які охоплюють найважливіші аспекти забезпечення національної безпеки нашої держави в умовах функціонування режиму воєнного стану. Підкреслено важливі складові національної безпеки в надскладних умовах, яких перебуває наша держава. Зроблено висновок про те, що питання забезпечення національної безпеки, як категорії, що характеризується, передусім, станом захищеності від потенційних та реальних загроз людині, державі та суспільству, упродовж тривалого часу перебуває у полі зору нашої держави. Для створення відповідних умов щодо забезпечення національної безпеки законодавцем прийнято низку законів, що деталізовані на рівні підзаконних нормативно-правових актів, які складають цілісну правову систему цієї діяльності. Виокремлено важливі сфери національної безпеки, що унормовані переважно на законодавчому рівні. Вказано, на те, що в сучасних умовах важливого значення набули міжнародно-правові акти, які стосуються екологічної проблематики, особливо у сфері забезпечення безпеки атомної енергетики, а також міжнародного гуманітарного права.

Ключові слова: безпека, національна безпека, державна безпека, інформаційна безпека, екологічна безпека, кібербезпека, продовольча безпека, безпекове середовище, правове регулювання, воєнний стан.

The article is devoted to the study of the legal foundations of ensuring the national security of Ukraine in the conditions of martial law. It is emphasized that any sphere of society's vital activity is evaluated, first of all, from the position of significance for the state. Such categories as: «stability», «territorial integrity», «sovereignty», «independence», «inviolability of borders», «defense capability» are not just words, but those indicators that determine the vital activity of the state. It is indicated that in the scientific literature, these categories are quite often united by one term, namely, national security. It was established that the acuteness of this problem for Ukraine has not ended for more than a decade, since the aggressor country, the Russian Federation, began to seize the territories of our state, and with a full-scale invasion, it only strengthened it. Despite the fact that the state has created and continues to work on the system of ensuring national security, in particular, the appropriate legal basis for this activity has been created, which is extremely important in the conditions of martial law.

The key normative legal acts covering the most important aspects of ensuring the national security of our state in the conditions of the operation of the martial law regime have been analyzed. Important components of national security in the extremely difficult conditions in which our state is found are emphasized. It was concluded that the issue of ensuring national security, as a category characterized, first of all, by the state of protection from potential and real threats to the person, the state and society, has been in the field of view of our state for a long time. In order to create appropriate conditions for ensuring national security, the legislator adopted a number of laws, detailed at the level of sub-legal normative legal acts, which make up a complete legal system of this activity. Important areas of national security, regulated mainly at the legislative level, are singled out. It is pointed out that in modern conditions, international legal acts related to environmental issues, especially in the field of ensuring the safety of nuclear energy, as well as international humanitarian law, have become important.

Key words: security, national security, state security, information security, environmental security, cyber security, food security, security environment, legal regulation, martial law.

Постановка проблеми. Будь-яка сфера життєдіяльності суспільства оцінюється, насамперед, з позиції значимості для держави. Такі категорії як: «стійкість», «територіальна цілісність», «суверенітет», «незалежність», «недоторканність кордонів», «обороздатність», – є не просто словами, а тими показниками, що визначають життєдіяльність держави. У науковій літературі досить часто ці категорії об'єднують одним терміном, а саме, національною безпекою. Гострота цієї проблематики для України не завершується вже понад десятиліття, відколи країна-агресор російська федерація розпочала захоплення територій нашої держави, а з повномасштабним вторгненням, – лише підсилила її. Попри те, що держава створила і продовжує працювати над системою забезпечення національної безпеки, правове підґрунтя цієї діяльності є надзвичайно важливим, що зумовлює потребу його постійного аналізу та удосконалення.

Стан дослідження проблеми. У контексті досліджуваної проблематики заслуговують на увагу праці

О. Андрійко, І. Арістової, Н. Армаш, О. Баранова, Д. Беззубова, А. Берлача, Ю. Битяка, В. Білоуса, В. Заросила, Р. Калюжного, Т. Коломоєць, В. Колпакова, А. Комзюка, О. Кузьменко, В. Ліпкана, А. Новицького, С. Петкова, І. Шопіної, М. Швеця, О. Юніна, Х. Ярмачі та ін.

Метою статті є аналіз правового забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Передусім необхідно підкреслити, що проблематика національної безпеки не є новою для правової науки, а її розробка в Україні ведеться досить давно, майже з часу проголошення незалежності. Не дарма, М. Гурковський та М. Сидор, звертають увагу на те, що упродовж своєї історії людська цивілізація у першооснову ставить питання безпеки [1, с. 27]. Саме тому, питання безпеки є ключовим у розумінні національної безпеки, оскільки безпека, як правило, визначається як стан захищеності життєво важливих інтересів від внутрішніх та зовнішніх загроз. І такі інтереси стосуються,

насамперед, людини, держави та суспільства. Якщо ж мовити про категорію «життєво важливі інтереси», варто зауважити, що ця категорія може тлумачитись як система тих потреб, які мають бути надійно і беззастережно забезпеченими для того аби забезпечити саме існування людини її особистісного зростання і розвитку, а також прогресивного функціонування держави та суспільства.

Аналізуючи функцію забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану, О. О. Глущенко, звертає увагу на поняття «безпекове середовище» і при цьому робить висновок, що це «комплекс факторів, що впливають на рівень захищеності людей, соціальних груп і держав на певній території». На думку дослідника, стратегічні орієнтири держави у сфері забезпечення національної безпеки полягають у тому, що Україна має сформувати достатні власні спроможності як базис для забезпечення своєї безпеки, створення системи комплексного стратегічного аналізу воєнних загроз національній безпеці України, розвиток об'єднаних розвідувальних спроможностей сил оборони з метою отримання повної та достовірної інформації для своєчасного ухвалення рішень щодо забезпечення воєнної безпеки держави; забезпечення здатності держави швидко адаптуватися до змін безпекового середовища, ефективно протистояти воєнним загрозам, безперерійно функціонувати до і під час воєнного конфлікту, а також у короткі строки відновлюватися після його завершення [2, с. 55].

Розглядаючи питання інституційного забезпечення державного управління у сфері національної безпеки в його генезі, С. І. Крук, звертає увагу на існування безлічі базових понять, якими характеризується безпека як така, з-поміж них «міжнародна безпека», «регіональна безпека», «національна безпека», «військова безпека», «політична безпека», «економічна безпека», «екологічна безпека», «інформаційна безпека», «соціальна безпека», «безпека життєдіяльності» та інші види безпеки, перелік яких, на думку дослідника, можна продовжувати безкінечно залежно від того, які цілі переслідуються у науковому пошуку [3, с. 16].

Водночас, О. М. Рибицька вважає, що сьогодні, в реаліях повномасштабної війни російської федерації проти України безпека виступає найважливішою базовою потребою, необхідною умовою сталого розвитку людини, громадянина, держави загалом. Підґрунтям, основним критерієм забезпечення безпеки виступає захист прав і свобод, інтересів людини і громадянина, суспільства, держави, які в демократичному соціумі встановлюються і регулюються законом [4, с. 51].

Варто погодитись з тезою О. Пархоменко-Куцевіл, яка підкреслює, що безпеку маємо розуміти не лише як поняття та набір вимог, які не завжди виконуються, але це має бути і реальний стан людини, суспільства та держави, які мають відчувати на собі цей «стан безпеки» [5, с. 145].

Водночас, К. С. Ізбаш та С. Л. Деревянкін акцентують увагу на тому, що введення правового режиму воєнного стану в Україні змінили підходи до забезпечення національної безпеки, підтримання публічної безпеки і порядку, прийняття законодавства та ухвалення управлінських рішень. Додаткові законодавчі заборони та обмеження запроваджені державою для фізичних та юридичних осіб, які обмежують зміст та обсяг їхніх індивідуальних конституційних прав і свобод [6, с. 216].

Отож, можемо констатувати, що національна безпека отримала своє закріплення в законодавстві України в різноманітних аспектах. Проголошуючи Декларацію про державний суверенітет України Верховна Рада Української РСР заклала в цей документ основоположні категорії, що характеризують національну безпеку, такі як самостійність, повноту і неподільність влади в межах її території, незалежність, рівноправність, охорона національної державності [7] та ін.

Конституція України як Основний Закон держави містить в собі значну кількість термінів, що в сьогоденному розумінні складають цілісну систему національної безпеки (безпека людини, екологічна безпека, інформаційна безпека, державна безпека, економічна безпека, громадська безпека), а також в ній згадується і саме словосполучення «національна безпека», хоча трактування цього поняття не конкретизується [8].

Натомість, на підставі та у відповідності з низкою статей Конституції України (а саме: ст. 1, 2, 17, 18, 92), законодавець прийняв Закон України «Про національну безпеку України» від 21 червня 2018 року № 2469-VIII, який закріпив такі характеристики національної безпеки як: засади, цілі та принципи, на яких ґрунтується національна безпека і оборона, основні постулати, які мають лягти в основу державної політики, спрямованої на захист суспільства і кожного громадянина від потенційних та реальних загроз. Водночас, законодавець закріпив розуміння ключових термінів і категорій, що окреслюють зміст та сутність національної безпеки. Так, зокрема, національну безпеку України подано як «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу та інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз» [9]. Відтак, загрозами національній безпеці України визнано «явища, тенденції і чинники, що унеможливають чи ускладнюють або можуть унеможливити чи ускладнити реалізацію національних інтересів та збереження національних цінностей України» [9].

У контексті зазначених трактувань окрему наукову зацікавленість викликає поняття «національні інтереси України». Якщо звертатись до вказаного вище Закону, то можемо зауважити, що законодавець під цим терміном розуміє «життєво важливі інтереси людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробут її громадян» [9].

Розглядаючи питання, що стосується правової основи забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану варто зауважити, що з цією метою в державі було прийнято й низку інших законодавчих актів, з-поміж яких Закони України: «Про оборону України» від 6 грудня 1991 року № 1932-XII [10], «Про Раду національної безпеки і оборони України» від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР [11], «Про правовий режим надзвичайного стану» від 16 березня 2000 року № 1550-III [12], «Про правовий режим воєнного стану» від 12 травня 2015 року № 389-VIII [13], Про основи національного спротиву від 16 липня 2021 року № 1702-IX [14].

Вочевидь, у контексті аналізу правової основи забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану не можна оминати підзаконних нормативно-правових актів, які також безпосередньо торкаються цієї сфери, з-поміж них: Указ Президента України 14 вересня 2020 року № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»» [15]; Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»» [16]; Постанова Кабінету Міністрів України від 8 липня 2020 року № 573 «Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану» [17].

На думку В. Лагодіної, «без вироблення цілісної державної політики у сфері національної безпеки України та забезпечення її реалізації неможливе вирішення проблем державотворення, створення ефективного механізму соціального захисту населення, стабілізації політичних процесів» [18, с. 70].

Аналізуючи правове підґрунтя забезпечення національної безпеки, варто погодитись з думками, які висловлює Д. В. Часник, коли піднімає проблематику, «що важливіше для держави – безпека особи чи національна безпека, державна безпека»? При цьому автор досить слушно зауважує, що «оскільки вся система національних інтересів визначається сукупністю основних інтересів людини, суспільства, держави, то на сучасному етапі передусім мають забезпечуватися права та свободи людини, її безпека. Якщо вони будуть гарантовані, захищені державою, тоді автоматично будуть забезпечені конституційний лад, суверенітет та територіальна цілісність держави. За такої постановки питання пріоритет надається людині, її правам та свободам, які є найвищою цінністю» [19, с. 64].

Водночас, необхідно акцентувати на тому, що національна безпека є доволі багатогранною категорією, яка має безліч елементів, що її утворюють. Так, згадуваний нами Указ Президента України 14 вересня 2020 року № 392/2020 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»» важливими документами для планування у сферах національної безпеки і оборони, які визначатимуть шляхи та інструменти реалізації вказаної стратегії визначає: Стратегію людського розвитку; Стратегію воєнної безпеки України; Стратегію громадської безпеки та цивільного захисту України; Стратегію розвитку оборонно-промислового комплексу України; Стратегію економічної безпеки; Стратегію енергетичної безпеки; Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату; Стратегію біобезпеки та біологічного захисту; Стратегію інформаційної безпеки; Стратегію кібербезпеки України; Стратегію зовнішньополітичної діяльності; Стратегію забезпечення державної безпеки; Стратегію інтегрованого управління кордонами; Стратегію продовольчої безпеки; Національну розвідувальну програму [15].

У контексті нашого дослідження варто звернути на деякі Стратегії, які відіграють важливу роль для забезпечення безпекового середовища в умовах сьогодення та сприяють належному стану національної безпеки, зокрема, це інформаційна безпека, кібербезпека, екологічна безпека, продовольча безпека та ін. Так, «інформаційна безпека України має основне стратегічне завдання: створити потужний національний інформаційний простір, як головний аспект, що засвідчує присутність країни на світовій інформаційній арені. Така мета також передбачає необхідність створення системи протидії будь-якій інформаційній загрозі та захисту власних інформаційних ресурсів, середовища та інфраструктурної складової країни. Національну безпеку України в інформаційній сфері слід розглядати як цілісну цілісність чотирьох складових – особистої, суспільної (публічної), комерційної (корпоративної) та державної безпеки [20, с. 74].

Досить важливою сферою національної безпеки є кібербезпека, яка за визначенням законодавця є «захищеність

життєво важливих інтересів людини і громадянина, суспільства та держави під час використання кіберпростору, за якої забезпечуються сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища, своєчасне виявлення, запобігання і нейтралізація реальних і потенційних загроз національній безпеці України у кіберпросторі» [21]. Водночас, об'єктами кібербезпеки визначено:

- «1) конституційні права і свободи людини і громадянина;
- 2) суспільство, сталий розвиток інформаційного суспільства та цифрового комунікативного середовища;
- 3) держава, її конституційний лад, суверенітет, територіальна цілісність і недоторканність;
- 4) національні інтереси в усіх сферах життєдіяльності особи, суспільства та держави;
- 5) об'єкти критичної інфраструктури» [21].

Ще однією, надзвичайно важливою сферою національної безпеки є продовольча безпека. Як зауважує, Н. О. Олексунь, «соціальний аспект продовольчої безпеки визначається впливом стану доступності та стабільності продуктів харчування на соціальний добробут і задоволення базових потреб населення. На доступ населення до харчових ресурсів впливає цілий ряд факторів, серед яких можемо виділити наступні: цінова стабільність, рівень доходів населення, соціальна справедливість тощо» [22, с. 281].

Особливо відчутною проблемою для забезпечення національної безпеки в умовах воєнного стану стала її складова – екологічна безпека. На думку Л. Добробот, в контексті екологічної безпеки постали на порядку денному питання глобальної безпеки країн, адже екологічні лиха кордонів не мають. Саме тому, погоджуємось з вченою у тому, що «національний законодавець та світова спільнота повинна зосередити увагу на дієвості нормативно-правових актів, які захищають чи мінімізують наслідки воєнних дій на навколишнє природне середовище в країнах, в яких ведуться збройні конфлікти, зокрема в Україні» [23, с. 214].

Висновки. Отже, підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що питання забезпечення національної безпеки, як категорії, що характеризується, передусім, станом захищеності від потенційних та реальних загроз людині, державі та суспільству, упродовж тривалого часу перебуває у полі зору нашої держави. Для створення відповідних умов щодо забезпечення національної безпеки законодавцем прийнято низку законів, що деталізовані на рівні підзаконних нормативно-правових актів, які складають цілісну правову систему цієї діяльності.

Натомість, окремі питання правового забезпечення національної безпеки України в умовах воєнного стану та її окремих складових потребують застосування міжнародно-правових актів, що стосуються екологічної безпеки, а також інших аспектів безпекового середовища.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гурковський М. П., Сидор М. Я. Поняття національної безпеки як адміністративно-правової категорії. *Соціально-правові студії*. 2021. Вип. 2 (12). С. 26–32.
2. Глуценко О. О. Функція забезпечення безпеки держави в умовах воєнного стану. *Часопис Київського університету права*. 2023. Вип. 1. С. 53–56.
3. Крук С. І. Генезис інституційного забезпечення державного управління у сфері національної безпеки України. *Публічне управління і адміністрування в Україні*. 2018. Вип. 6. С. 15–17.
4. Рибницька О. М. Забезпечення публічної безпеки як однієї зі сфер національної безпеки під час дії воєнного стану. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2024. Вип. 2. С. 50–57.
5. Пархоменко-Кучевіч О. Проблеми забезпечення національної безпеки в умовах воєнного часу. *Науковий вісник Вінницької академії безперервної освіти. Серія «Екологія. Публічне управління та адміністрування»*. 2023. Вип. 3. С. 143–150.
6. Ізбаш К. С., Деревянкін С. Л. Національна безпека України в умовах воєнного стану: сучасний стан. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2024. Вип. 1. С. 213–217.
7. Декларація про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року № 55-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1990. № 31. Ст. 29. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12/print>
8. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80/print>

9. Про національну безпеку України: Закон України від 21 червня 2018 року № 2469-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2018. № 31. Ст. 241.
10. Про оборону України: Закон України від 6 грудня 1991 року № 1932-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 9. Ст. 106.
11. Про Раду національної безпеки і оборони України: Закон України від 5 березня 1998 року № 183/98-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1998. № 35. Ст. 237.
12. Про правовий режим надзвичайного стану: Закон України від 16 березня 2000 року № 1550-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2000. № 23. Ст. 176.
13. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12 травня 2015 року № 389-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. № 28. Ст. 250.
14. Про основи національного спротиву: Закон України від 16 липня 2021 року № 1702-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2021. № 41. Ст. 339.
15. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 вересня 2020 року «Про Стратегію національної безпеки України»: Указ Президента України від 14 вересня 2020 року № 392/2020. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/392/2020#Text>
16. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки»: Указ Президента України від 16 лютого 2022 року № 56/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/56/2022#Text>
17. Питання запровадження та здійснення деяких заходів правового режиму воєнного стану: постанова Кабінету Міністрів України від 08.07.2020 р. № 573. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/573-2020-%D0%BF#Text>
18. Лагодіна В. Національна безпека як зміст і мета державної політики України. *Правова інформатика*. 2007. № 2(14). С. 69–76.
19. Часник Д. В. Забезпечення прав людини у сфері національної безпеки в умовах протистояння військовій агресії Російської Федерації. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*. 2022. Вип. 34. С. 61–67.
20. Семенець-Орлова, І., Клочко, А., & Амро, Т. (2022). Публічне управління у сфері інформаційної безпеки для забезпечення розвитку демократії в Україні (контекст воєнного стану). *Публічне урядування*, (5 (33)), 73-82. [https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-5\(33\)-10](https://doi.org/10.32689/2617-2224-2022-5(33)-10)
21. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України: Закон України від 5 жовтня 2017 року № 2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. № 45. Ст. 403.
22. Олексунь Н. О. Соціальний аспект продовольчої безпеки: доступ до харчових ресурсів в умовах воєнного стану. *Національна безпека в умовах війни, післявоєнної відбудови та глобальних викликів XXI століття*: збірник тез доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції (Житомир, 7–8 грудня 2023 року). Житомир: Житомирська політехніка, 2023. С. 280–284.
23. Добробог Л. Екологічна безпека України в умовах воєнного стану. *Міжнародна та національна безпека: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конференції (Дніпро, 17.03.2023 р.). Дніпро: ДДУВС, 2023. С. 212–214.